

Renata Mejak

RAZVOJ VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA NA NARODNOSTNO MEŠANEM PODROČJU V PREKMURJU

Zgodovinski pogled na razvoj manjšinske šole v Prekmurju (1919–1945)

Razvojna drugačnost prekmurskega šolstva nedvomno korenini v tisočletni pripadnosti Ogrski. Razmere na Ogrskem so usmerjali gospodarski, socialni, politični in kulturni razvoj v Prekmurju in doiločale značilnosti na področju šolstva v Prekmurju. Te značilnosti, ki so se ob priključitvi Prekmurja Jugoslaviji (12.8.1919) pokazale kot izrazite, lahko strnemo v naslednje ugotovitve:

- Slaba materialna podlaga šolstva (šolska poslopja v slabem stanju, ki ne ustrezajo higienskim zahtevam, učiteljska stanovanja revna, učil čin učnih pripomočnikov skoraj ni), kar povzroča izredne težave na šolskem področju v Prekmurju.
- Pomanjkanje učiteljev, zlasti učiteljev, ki bi bili sposobni poučevanja v slovenskih šolah. Večina učiteljev obvlada le prekmursko slovenščino, nekateri še to pomanjkljivo. Službovanje v novih razmerah v Prekmurju je bilo pogojeno z znanjem knjižne slovenščine. Učitelji, ki so želeli opravljati svoje delo, so se morali obvezati, da bodo v enem letu osvojili slovenski knjižni jezik.
- Učni jezik je bil do priključitve Prekmurja Jugoslaviji na vseh šolah, razen nekaterih cerkvenih, madžarski. Vsi učbeniki, razen veroučnih, so bili napisani v madžarskem jeziku.

Hkrati z urejanjem splošnih razmer po priključitvi Prekmurja Jugoslaviji so ustrezni organi (višji šolski svet v Ljubljani) začeli urejati manjšinsko šolstvo v Prekmurju. Razloge za organizacijo manjšinskega šolstva je narekovalo dejstvo, da so v priključenem Prekmurju živeli pripadniki nemške manjšine (po ljudskem štetju leta 1922 je bilo 1200 Nemcev) in večje število Madžarov v sedmih vaseh takratnega okraja v Murski Soboti (Hodoš, Krplivnik, Domanjševci, Središče, Prosenjakovci, Pordašinci in Čikečka vas) ter v devetnajstih naseljih lendavskega okraja (Motvarjevci, Dubrovniki, Žitkovci, Kamovci, Genterovci, Radmpšanci, Banota, Zamosrtje, Dolga vas, Dolnja Lendava, Čentiba, Dolina, Pince, Petišovci, Gornji in Dolji Lakos, Gaberje, Kapca in Kot). Po štetju iz leta 1910 je živelo na tem področju 29000, po štetju iz leta 1921 pa le 14429 Madžarov.

V novih razmerah v Prekmurju je bilo v središču pozornosti razmerje prekmurskega narečja do knjižne slovenščine. Številni viri pričajo o prizadevanjih¹, da bi v prekmurskih slovenskih šolah uveljavili oziroma ohranili prekmursko narečje, književna slovenščina pa naj bi imela vlogo učnega predmeta. Zagovorniki teh rešitev so dokazovali, da še ni prišel čas za prevzem knjižnega jezika. Druga stran t.j. zagovorniki knjižne slovenščine v šoli, pa je dokazovala, da je politična in kulturna združitev Prekmurja z ostalimi Slovenci mogoča le z uvedbo knjižne slovenščine v šole. Preusmeritev k rabi knjižnega jezika v šoli in javnem življenju je bila izpeljana šele z nastopom mlajše inteligence, zlasti duhovnikov, ki so se šolali v Mariboru.

V prvih povojnih letih pride do dveh velikih sprememb na jezikovnem področju, in sicer uvedba knjižnega slovenskega jezika v šole in transformacija madžarskega jezika iz večinskega v manjšinski jezik.

Na podlagi trianonske mirovne pogodbe (4.6.1920), ki je določala pravico manjšin do svojega jezika v šoli (t.j. pravico do pouka manjšinskega jezika kot predmeta v šoli), je država SHS organizirala manjšinsko šolstvo. Madžarska manjšina v Prekmurju je imela na voljo 16 osnovnih šol z 29 madžarskimi oddelki, in sicer v soboškem okraju v vaseh Hodoš/Hodos, Domanjševci/Domonkosfa, Prosenjakovci/Partosfalva; v lendavskem pa v Motvarjevcih/Hidveg, Dubrovniku/Dobronak, Genterovcih/Gönterhaza, Radmožancih/Radamos, Zamostju/Lendvahidvég, Dolgi vasi/Hosszu falu, Dolnji Lendavi/Also Lendva, Čentibi/Csente, Dolini/Völgyifalu, Petišovcih/Peteshaza, Gornjem Lakosu/Felső Lakos, Geberju/Gyertyános, in Kapci/Kapca. Na novo je bila organizirana tudi manjšinska šola v Pioncah/Pince.

V obdobju 1919–1921 so v meščanski šoli v Murski Soboti/Muraszombat neobvezno poučevali madžarski jezik 3 ure na teden. V meščanski šoli v Dolnji Lendavi/Also Lendava pa je v prvih letih po priključitvi Prekmurja Jugoslaviji potekal pouk v madžarskem jeziku, slovenski jezik pa je nastopal kot obvezni predmet na šoli.

Prvi pritiski na manjšinske šole in oddelke so se začeli po sprejetju ustave 28. junija 1921, čeprav je sama ustava omogočala manjšinam »drugega plemena in jezika« osnovni pouk v njihovem materinem jeziku ob pogojih, ki jih predpisuje zakon. Vendar do napovedanega zakona o šolstvu še nekaj let ni prišlo. Neurejene razmere so omogočale priseljenim učiteljem, ki so nemalokrat delovali z nacionalističnih pozicij, ter nenehne pritiske glede zamenjave madžarskih oddelkov s slovenskimi. Po upokojitvi starejšega domačega učiteljstva so prihajali v Prekmurje v večjem številu učitelji iz notranjosti Slovenije, ki so bili šolstvu v madžarskem jeziku nenaklonjeni.

¹ Podrobno so opisane zahteve po prekmurskem narečju kot učnem jeziku v knjigi M. Kokolj–B. Horvat, *Prekmursko šolstvo*, Pomurska založba, Murska Sobota, 1977, stran 324–328.

Znatne spremembe v manjšinskem šolstvu je povzročil odlok ministrstva za prosveto (18. junij 1925), ki je predpisoval vpis najmanj 30 učencev »tujega plemena« v razred, v kombinirane oddelke pa do 50 učencev. Glede na dejstvo, da zahtevanih pogojev v mnogih primerih ni bilo mogoče izpolniti (vpis v posamezne oddelke ni dosegel števila 30 učencev), so se madžarski oddelki nenehno krčili (večinoma so bili ukinjeni že leta 1926), število slovenskih oddelkov pa je naraščalo.

Ljudsko štetje leta 1931 je še dodatno prispevalo k zmanjševanju števila madžarskih učencev oziroma madžarskih oddelkov. Zaradi političnega pritiska in tudi zaradi ekonomske koristi (pridobitev agrarne zemlje, službe) so se številni madžarski prebivalci izrekli za »Jugoslovane«, kar je hkrati pomenilo, da svojih otrok niso več mogli vpisati v madžarske oddelke. Želja staršev, da se otroci nauče državnega jezika, je prav tako prispevala k vedno manjšemu vpisu otrok v madžarske oddelke. Do začetka druge svetovne vojne je delovala madžarska sporednica na nižji stopnji le v Hodošu/Hodos, in sicer je v začetku šolskega leta 1940/41 imela šola 79 učencev, od teh 57 Madžarov in 22 Jugoslovanov.

Nazoren primer narodnostne politike tega časa je vas Dobrovnik/Dobronak, ki je imela leta 1890 še 5 % slovenskega prebivalstva, leta 1910 je Dobrovnik/Dobronak že 100-odstotno madžarska vas s 1467 prebivalci. Po statistiki l. 1921 je prebivalo v vasi 1362 Madžarov in 112 Slovencev, leta 1931 pa 694 Madžarov in 644 Jugoslovanov (Slovenci in Madžari, ki so se vpisali kot Jugoslovani). Sem so bili všolani še sosedni Žitkovci/Zsitkoc. Leta 1890 še mešana madžarsko-slovenska vas je leta 1910 štela le 276 Madžarov, leta 1921 246 Madžarov in 39 Slovencev, leta 1931 102 Madžarov in 203 Jugoslovanov.

Učenci teh dveh madžarskih vasi so imeli spočetka pouk le v madžarskem jeziku. V šolskem letu 1934/34 je imel madžarski oddelek 62 učencev (18 + 16 + 16 + 12). Upravitelj Preiniger je s svojim nevsiljivim, a vendar zavzetim nastopom dosegel, da od 1938/39 naprej ni bilo več madžarske vzporednice za učence od 5. do 8. razreda, pač pa je učenec v nižjih razredih še nadalje pomagal v madžarščini.

Od 278 vpisanih na začetku šolskega leta 1940/41 so bili le še 4 vpisani kot Madžari, vsi ostali kot Jugoslovani.²

Na splošno lahko trdimo, da je madžarska narodna skupnost živela v stari Jugoslaviji v gospodarski, politični in kulturni izolaciji, hkrati pa je bila izpostavljena procesom načrtne in neprikrite asimilacije.

Z letom 1941 se je proces denacionalizacije madžarske narodnosti prekinil in odprla se je pot za madžarizacijo pokrajine. Preusmeritev je bila zalsti načrtno zvajana na področju vzgoje in izobraževanja, in sicer z ukrepi, kot so odpustitev vseh učiteljev »prišlekov« (obdržali so le nekaj prek-

² M. Kokolj – B. Horvat, Prekmursko šolstvo, Murska Sobota 1977, stan 352

murskih domačinov), prihod madžarskih učiteljev (160) in oživitve »vendske teorije«. Staršem je nova oblast omogočila izbiro šole z madžarskim ali vendskim jezikom. Za »vendske šole« so se odločili starši v 16 šolskih okoliših, za samo madžarske pa v 4 okoliših. V nekaterih šolah so »vendski« jezik uporabljali kot pomožni jezik.

Kratek zgodovinski oris problematike manjšinskega šolstva do osvoboditve leta 1945 lahko sklenemo z ugotovitvijo, da je bilo slovensko (jugoslovansko) in madžarsko nacionalistično pojmovanje, po katerem je treba narodno manjšino v državnem interesu odpravljati z naravno ali nasilno asimilacijo, zgrešeno.

Razvoj šolstva na narodnostno mešanem območju v Prekmurju po letu 1945

Do strpnega urejanja odnosov na podlagi idej o sožitju narodov in narodnosti je prišlo šele z osvoboditvijo leta 1945. Gospodarska rast, politični in kulturni razvoj celotnega področja so prispevali k uresničevanju sožitja, nacionalne in ekonomske enakopravnosti na narodnostno mešanem območju v Prekmurju.

Pravno podlago za delovanje manjšinskih šol predstavljajo »Smernice za rad škola nacionalnih manjina« (sprejete avgusta 1945)³ vse do leta 1958. Te smernice so imele zlasti organizacijski značaj. Kot vsebinsko določilo smernic lahko označimo le zahtevo, da morajo biti učni programi manjšinskih šol dopolnjeni z zgodovino in zemljepisom narodne manjšine.

Na področju vzgoje in izobraževanja se je nacionalna enakopravnost uveljavljala do leta 1959 na ločenih manjšinskih šolah. Kljub načelni sprejemljivosti tega načela so po večletnem delovanju ločene manjšinske šole v vseh narodnostno mešanih okoljih zašle v resno krizo. Podatki o vpisovanju otrok madžarske narodnosti v šolo najbolj ponazarjajo nastalo situacijo. V šolskem letu 1958/59 je bilo od skupnega števila 3067 učencev osnovnih šol v lendavski občini 1206 učencev madžarske narodnosti, kar je 40 % vseh učencev v občini. Ti madžarski otroci so obiskovali bodisi madžarske oddelke (825 učencev ali 69%) ali pa so predvsem iz ekonomskih razlogov obiskovali slovenske oddelke (381 učencev madžarske narodnosti ali 31 % vseh madžarskih otrok). To stanje je bilo najbolj kritično v obeh lendavskih osnovnih šolah, kjer je čez 50 % madžarskih otrok obiskovalo slovenske oddelke. Ti otroci so bili tako rekoč vsi iz okoliških vasi, saj sta samo 2 učenca madžarske narodnosti iz same Lendave/Lendva obiskovala madžarske oddelke. Vsi ostali lendavski otroci madžarske narodnosti so bili vpisani v slovenske oddelke. Madžarski starši so pač zasledovali perspektivo svojih otrok in so jih zaradi boljše organiziranosti

³ Objavljeno v Pedagoški stvarnosti, št. 5/1958, Novi Sad

slovenskih oddelkov in večjih možnosti napredovanja v srednjih šolah vpisovali v slovenske oddelke. Madžarske oddelke pa so v tem času skoraj v celoti obiskovali otroci kmečkih staršev, ki so po končani osnovni šoli ostali doma na kmetiji.

Do tega leta sta v lendavski občini potemtakem obstajali slovenska in madžarska šola v vseh nacionalno mešanih okoliših, kar je povzročalo v nekaterih šolah z malo učenci skrajne anomalije, tako da je bilo kar vseh 8 razredov osnovne šole združenih v enem oddelku z enim učiteljem (Mostje/Hidveg) ali pa po 5 in 6 razredov v enem oddelku (Pince—Marof/Pince—Marof, Petošovci/Peteshaza, Radmožanci/Radamos, Genterovci/Gönterhaza, itd.). V glavnem so bili tako močno kombinirani madžarski oddelki. Tako slovenska kot madžarska šola sta v tem letu dosegli kritično točko, saj so imeli v nekaterih manjših šolah malo učencev obeh narodnosti in še ti so bili razdeljeni v dvakrat po 8 razredov, kar je logično povzročilo visoko kombiniranost oddelkov.

Ti momenti so povzročali zelo nizko učnovzgojno storilnost, ob tem pa še močno asimilacijo madžarskih učencev, saj so bili madžarski oddelki tako organizacijsko kot kadrovsko še na slabšem kot slovenski. Nujni so bili ustrezni ukrepi. V starih organizacijskih temeljih ločene slovenske in madžarske šole ni bilo mogoče iskati kvalitetne rešitve, treba je bilo najti vsestransko bolj sprejemljivo in kvalitetnejšo organiziranost, to pa je lahko bila le dvojezična šola.⁴

Manjšinsko šolstvo, zasnovano na ločenih madžarskih oddelkih z nizkimi vzgojnoizobraževalnimi rezultati, je z gotovostjo pripravljalo »nebolečo asimilacijo«. Za uveljavljanje osebnih možnosti posameznika je bilo dobro obvladanja slovenskega jezika nujnost, manjšinske šole pa tega niso zagotavljale. Navedena pomanjkljivost je še dodatno obremenjevalo spoznanje o prešibki povezanosti manjšinskih šol z drugimi šolami, kar je oviralo medsebojno zbliževanje otrok in staršev obeh narodnosti.

Prosvetna politika si je sicer prizadevala za ustavitev vpisovanja madžarskih učencev v slovenske razrede z različnimi ukrepi (zahteva po posebni izjavi staršev za prepis učenca iz madžarskega oddelka v slovenskega, dodatni tečajji slovenščine za učence madžarske narodnosti, povečano število ur slovenščine v madžarskih oddelkih), vendar brez uspeha.

Iskanje novih rešitev — prvi koraki dvojezičnega šolstva

Iskanje novih in ustrežnejših oblik manjšinskega šolstva so vzpodbudili sklepi CK ZKJ (z dne 24. 3. 1959), ki predstavljajo idejno politično podlago dvojezične vzgoje in izobraževanja v FLR Jugoslaviji. Temeljne določbe o manjšinskem šolstvu sta določala zvezni Splošni zakon o šol-

⁴ Dvojezična osnovna šola v luči nove ustave, A efnnyelvű iskola az új alkotmányvetületében, Lendavski zvezki, 3, Lendava/Lendava 1976, stran 10

stvu⁵ in Zakon o osnovni šoli⁶. Specifičnosti manjšinskega šolstva je določal republiški zakon o dvojezičnih šolah in šolah z učnim jezikom narodnostnih manjšin v LR Sloveniji.⁷

V šolskem letu 1958/59 so družbenopolitični in prosvetni delavci vodili široke razprave na področju lendavske in soboške občine o idejni in pedagoški zasnovi dvojezične šole. Hkrati so se zvrstile tudi razprave in priprave za reformo vzgoje in izobraževanja v osnovni šoli. Politične in strokovne razprave so oblikovale stališče, da je treba ob šolski reformi v občini na nacionalno mešanem področju graditi takšno šolstvo, ki bo podlaga za bratstvo narodov in narodnosti. Šola naj bi bolj kot doslej omogočala medsebojno sporazumevanje pri delu in samoupravnih aktivnostih ter zagotavljala svoboden razvoj narodnostnosti.

Dosežke in probleme dvojezične vzgoje in izobraževanja kot dela širše dvojezične problematike in bistvene sestavine prizadevanj za urejanje mednacionalnih odnosov na temelju enakopravnosti je najprimerneje proučevati skozi njen 27-letni razvoj.

Podobo prvih let, ki jih lahko označimo kot leta iskanja ustreznega pedagoškega modela dvojezičnega šolstva, nazorno riše tale prikaz: »Po dvoletnih predhodnih oblikah uvajanja enega predmeta, ki se je v madžarskih oddelkih poučeval v slovenščini (zemljepis ali biologija in madžarski jezik v slovenskih oddelkih od 5. razreda dalje), so po temeljitih političnih in strokovno organizacijskih pripravah (slednje je vodil Zavod za šolstvo v Murski Soboti) v jeseni 1959 pričeli prvi poskusni delati dvojezični oddelki v prvih razredih v Čentibi, Petišovcih, Gaberju, Dolgi vasi, Genterovcih in Dobrovniku; v sami Lendavi pa varianta dvojezičnega pouka, da so se združeni slovenski in madžarski otroci v prvem razredu vsi opismenili v slovenskem jeziku, naslednje leto pa še dodatno v madžarskem jeziku. Pri ostalih predmetih je seveda že v prvem razredu potekal pouk v obeh jezikih. Pri ostalih predmetih je seveda že v prvem razredu potekal pouk v obeh jezikih. Takoj so se začele priprave za izdajo dvojezičnih čitank, ki so jih sestavili učitelji praktiki iz teh šol in prosvetni svetovalci, ki so se ukvarjali z dvojezičnim šolstvom. Le-te so v naslednjih letih bile pomembna opora dvojezičnemu pouku. Istočasno so se v občini vrstili pomembni premiki v organizaciji šolstva po pravilu, v enem dvojezičnem oddelku le en razred z največ 25 učenci. S prehodom na prve osnove dvojezičnega pouka se je pričela tudi akcija ustanavljanja dvojezičnih vrtcev, ki bi naj praviloma bili obvezni za otroke na dvojezičnem področju in bi naj nudili poleg vzgoje tudi osnove obeh jezikov za čim lažje vključevanje otrok v dvojezično šolo.

⁵ Splošni zakon o šolstvu, Uradni list FLRJ, 28/58

⁶ Zakon o osnovni šoli, Uradni list LRS, 32/59

⁷ Zakon o dvojezičnih šolah in šolah z učnim jezikom narodnostnih manjšin v LRS (Uradni list, 13/62)

Dvojezično šolo je mladina ne oziraje se na narodnost takoj sprejela brez najmanjše težave, pri odraslih pa je naletela na različne odmeve. Nacionalna pestrost, nobenih izkušenj z dvojezično šolo, ne praktičnih in tako rekoč zelo malo teoretičnih, bojazen pred slabo kvaliteto dvojezičnega pouka in seveda tudi ozka nacionalistična gledanja, ki so izhajala iz izkušenj preteklosti, so vsem dejavnikom, ki so usmerjali dvojezični pouk, jasno nakazovali, da bo le kvaliteten dvojezični pouk in predvsem znanje in uspešna vzgoja na dvojezičnih oddelkih učinkovit adut proti vsakemu malodušju in dvomom v uspeh dvojezične šole. Res, dvojezična šola na začetku ni imela drugega kot jasno politično usmeritev in dobro voljo ter pripravljenost učiteljev...⁸ V prvih letih uvajanja dvojezičnega šolstva so največ pozornosti posvetili dvojezični osnovni šoli, ki se je skozi reformne procese osnovnih šol v SR Sloveniji posodabljala. Na podlagi desetletnih strokovnih izkušenj se je leta 1968 izoblikovala celovita pedagoška podoba dvojezične osnovne šole. Predmetnik in učni načrt dvojezične osnovne šole je konkretiziral temeljni smoter dvojezične šole, in sicer, da si učenci pridobijo enakovredno znanje obeh jezikov in se enakovredno seznanijo z glavnimi pridobitvami kulture in zgodovino obeh narodov.

Vsa poročila iz prvih let uvajanja dvojezičnega pouka navajajo kot največji problem pomanjkanje učnega osebja, ki bi bilo usposobljeno za dvojezični pouk. Kljub velikim naporom za kadrovske krepitve dvojezičnega šolstva (prizadevanja prosvetno-pedagoške službe v Murski Soboti, Učiteljska v Murski Soboti, pozneje Pedagoške akademije v Mariboru) je pomanjkanje ustreznih kadrov, ki bi obvladali oba jezika, trajno spremljalo dvojezično šolstvo. Vse ostale težave, ki so spremljale to inovacijo na področju šolstva v narodnostno mešanem okolju v Prekmurju, je bilo mogoče lažje in v krajšem času obvladovati (pripraviti učbenike in učna sredstva, zbrati in ovrednotiti metodična spoznanja in izkušnje pri pedagoškem delu) kot usposobiti zadostno število učiteljev za naloge dvojezične vzgoje in izobraževanja.

Prvo desetletje uresničevanja koncepta dvojezičnega šolstva lahko torej označimo kot težavno, posebej še, ker se je razvojnimi problemom, ki so spremljali pedagoško profiliranje dvojezične šole, pridružilo latentno nezaupanje staršev, zlasti slovenskih.

Leta 1969 se je sprožila organizirana javna kritika dvojezične šole na podlagi vloge 681 občanov iz Lendave/Lendava in slavističnega društva.

Bistveni očitki dvojezični šoli so bili naslednji:

- pri uvajanju dvojezičnosti nihče ni vprašal niti staršev niti otrok, niti »večine« niti »manjšine«;
- učenci so prikrajšani za osnovno pravico, da se v osnovni šoli uče v materinščini;

⁸ Dvojezična osnovna šola v luči nove ustave, Lendavski zvezki 3, Lendava/Lendva 1976, stran 2

- vprašljiv je celotni sistem dvojezičnega pouka, ker ni bil eksperimentalno proučen, strokovnjaki pa še niso o njem izrekli nobene besede;
- niso bile upoštevane izkušnje v AP Vojvodini;
- zaradi dveh jezikov so otroci moteni in zavrti, ne razumejo, kaj se se učijo, in zaostajajo v znanju;
- raven pouka je nizka, nadaljnja izobraževalna pot otrok je ogrožena;
- učni načrti so prezahtevni, pouk metodično reven, učenci so preobremenjeni;
- narodnostna in kvalifikacijska struktura učiteljev ne ustreza, učitelji niso ustrezno strokovno in jezikovno usposobljeni;
- šole in učitelji niso dobili dovolj strokovne pomoči;
- dvojezično šolstvo je za lendavske občane dodatno finančno breme;
- zaradi dvojezičnosti postaja Lendava zaprto področje (slepi žep Slovenije), strokovnjaki s šoloobveznimi otroki zapuščajo mesto;
- vrtci niso urejeni, zato je bilingvistična osnova v osnovni šoli nezadovoljiva;
- bilingvistični pouk se vsiljuje tudi čisto slovenskim naseljem (Kobilje, Benica).

Ustrezni republiški organi so na podlagi kritičnih ocen dvojezičnega šolstva sprejeli sklep, da je treba vsestransko proučiti vlogo, pogoje in uspešnost dvojezične šole v Prekmurju.

Na podlagi te zahteve je bila koncipirana prva temeljita raziskava o slovensko-madžarskem dvojezičnem šolstvu⁹, ki je ugotavljala okoliščine, dejavnike in rezultate dvojezičnega vzgojnoizobraževalnega procesa in primerjala rezultate z uspehi učencev enojezičnih šol. Raziskava je bila kompleksna, in sicer politološka, sociološka in pedagoško-psihološka.

Raziskava je bila izvedena v šolskem letu 1969/70, ko sta končali osnovno šolanje že dve generaciji učencev dvojezične šole.

Bistvenega pomena za objektivno spoznavanje stanja je bilo, da je raziskava primerjalno ugotavljala dejavnike in rezultate dvojezične šole (Lendava/Lendva) in enojezičnosti osnovnih šol (Gornja Radgona, Ljutomer), t.j. osip, delež učencev iz mesta in vasi, socialnokulturni položaj družine, umske sposobnosti učencev in njihovo znanje.

Gledano z vidika daljšega časovnega razmaka (od izvedbe raziskave je preteklo 16 let) menimo, da bi raziskava na objektivnosti rezultatov pridobila, če bi vzorec raziskave poleg najbolj razvite centralne dvojezične osnovne šole v občinskem centru (Lendava/Lendva) vključila tudi podeželske osnovne šole (na primer Dobrovnik/Dobronak).

Na podlagi rezultatov celotnega preverjanja vzgojnoizobraževalne uspešnosti dvojezične šole in okoliščin, v katerih je le-ta delala, se je izobli-

⁹ Alojz Novak, Strokovna analiza dvojezičnega (slovensko-madžarskega) šolstva v Pomurju I. in II. del, Zavod za šolstvo SRS, Ljubljana 1970
Pedagoški in psihološki del naloge so opravili strokovni delavci Zavoda za šolstvo SRS ob sodelovanju učiteljev s Pedagoške akademije v Mariboru ter učiteljev najrazličnejših strok)

kovala splošna ugotovitev, da dvojezična šola v glavnem uresničuje svoje pedagoške cilje in da vsebuje dovolj skritih rezerv, na osnovi katerih se lahko odpravijo njene pomanjkljivosti in izboljšajo rezultati dela. Na podlagi ugotovitev raziskave je Zavod SR Slovenije za šolstvo na razpravi Ustavnega sodišča SR Slovenije (junij 1970) o problematiki dvojezičnega šolstva zagovarjal stališče, da rezultati pedagoškega dela dvojezične šole govore v prid njeni ohranitvi in nadaljnjem razvoju.¹⁰

Dopolnjevanje in razvijanje koncepta dvojezične vzgoje in izobraževanja

Kritika in problematizacija dvojezičnega šolstva je dala pobudo za hitrejši razvoj in odprla pot v zrelejšo razvojno fazo dvojezične vzgoje in izobraževanja. Dogajanja v zvezi z dvojezičnim šolstvom so potrdile ugotovitve, da »... sprejemanje skupnega novega in ohranjanje ter razvijanje posebnega v stikih med različnimi kulturami ne potekajo brez nasprotij in konfliktov. Medsebojno prilagajanje in sodelovanje je povezano z mnogimi nasprotji in konflikti, katerih reševanje je mogoče usmerjati k integrativnim učinkom teh nasprotij in konfliktov. Razvitejša adaptacija se poraja, če se napetosti sproščajo in če se latentni konflikti spreminjajo v manifestne. Temeljne vrednote v globalni družbi, ki se ohranjajo in razvijajo prek spopadov, so bolj trdne in zagotavljajo kohezivnost družbe.«¹¹

Rezultati raziskave dvojezičnega šolstva kakor tudi mnenje in predlogi Ustavnega sodišča SR Slovenije in Skupščine SR Slovenije so spodbudili spremembe in premike na normativnem področju, urejanje materialno-kadrovskih problemov kakor tudi v organizacijo in vsebinsko osnovo dvojezične vzgoje in izobraževanja.

Za izgrajevanje sistema dvojezičnega šolstva so velikega pomena normativni akti, ki so omogočili širši in kvalitetnejši razvoj dvojezične vzgoje in izobraževanja. Pravna osnova, na podlagi katere se je razvijalo dvojezično šolstvo po letu 1970, predstavlja Zakon (leta 1970) o vzgojnoizobraževalnih organizacijah z italijanskim oziroma madžarskim jezikom in o dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacijah v SR Sloveniji, zlasti pa sistemski zakoni, sprejeti leta 1980 (Zakon o vzgoji in varstvu predšolskih otrok, Zakon o osnovni šoli, Zakon o usmerjenem izobraževanju). Vsi ti zakoni obravnavajo vzgojo in izobraževanje za pripadnike italijanske in madžarske narodnosti kot del enotnega vzgojnoizobraževalnega sistema.

Sistemski zakoni s področja vzgoje in izobraževanja (iz leta 1980) so narekovali pripravo novega zakona o uresničevanju posebnih pravic pri-

¹⁰ Alojz Novak, Pravne osnove in pedagoški profil dvojezičnega (slovensko madžarskega) šolstva v Pomurju, Ob 20-letnici dvojezičnega šolstva, Lendava 1979, stran 28

¹¹ Dr. Peter Kinar, Sociološki vidiki multikulturalizma, referat na Mednarodni konferenci o vzgoji in izobraževanju v večkulturnih družbah, Ljubljana 1985

padnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja leta 1980.¹²

O nenehni skrbi za razvoj šolstva narodnosti v SR Sloveniji pričajo med drugim tudi sklepi Skupščine SR Slovenije leta 1986, ki povzemajo naloge na tem področju takole:

1. Izvršni svet Skupščine SR Slovenije in družbenopolitične skupnosti na narodnostno mešanih področjih naj v okviru svojih pristojnosti pospešeno zagotovijo, da bodo prostorski pogoji dvojezičnih šol v Pomurju in šol z italijanskim učnim jezikom na Obali ustrezno urejeni.
2. V vzgojno-varstvenih in vzgojno-izobraževalnih organizacijah na narodnostno mešanih območjih je potrebno dati večji poudarek znanju jezikov narodnosti in zagotoviti ustrezno strokovno in jezikovno izobraževanje vzgojiteljev in učiteljev.

Opredeliti je potrebno rešitve za pouk jezikov narodnosti zunaj narodnostno mešanih območij. S tem v zvezi naj Izvršni svet Skupščine SR Slovenije oceni ustreznost 14. člena zakona o posebnih pravicah pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja z vidika boljših rešitev za nadaljnji pouk madžarskega jezika.

Novi učbeniki naj bodo oblikovani tako, da bo tudi v šolah večinskega naroda mogoče krepiti znanje in zavest o tem, da v SR Sloveniji živijo poleg pripadnikov slovenskega naroda pripadniki italijanske in madžarske narodnosti.

3. Sistemsko ustrezno zastavljeno financiranje vzgoje in izobraževanja pripadnikov narodnosti je treba dograjevati in sproti preverjati merila ter uveljavljati izjeme v standardih in normativih v Skupnosti otroškega varstva Slovenije in v izobraževalni skupnosti Slovenije, s čimer bo doseženo, da bodo te šole zaradi svoje specifičnosti dobivale ustrezna sredstva za izvajanje vzgojno-varstvenih in vzgojno-izobraževalnih programov.

Poleg novih normativnih aktov, organizacijskih in programskih rešitev na podlagi uresničevanja zakona o posebnih pravicah pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja lahko prikažemo bistvene premike dvojezične vzgoje in izobraževanja v 80. letih na teh področjih:

Aktivno sodelovanje Samoupravne interesne skupnosti (SIS) za prosveto in kulturo pripadnikov madžarske narodnosti pri oblikovanju izobraževalne politike, ki sodeluje prek svojih delegatov pri delu strokovnih, samoupravnih, upravnih organov s področja vzgoje in izobraževanja. To pomeni, da pripadniki madžarske narodnosti aktivno sodelujejo pri oblikovanju vzgojno-izobraževalnih programov, pri odločanju o mreži šol ter

¹² Zakon o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja (Uradni list SRS, 12/1982)

pri sprejemanju standardov in normativov za vzgojno-izobraževalno delo. Na ta način SIS aktivno sooblikuje izobraževalno politiko za pripadnike narodnosti.

Večje zanimanje in naklonjenost teoretične misli dvojezični vzgoji in izobraževanju v 70. in 80. letih, čeprav raziskovalnih rezultatov ni mogoče enostavno posploševati zaradi specifičnih okoliščin posameznega dvojezičnega okolja. Za konkretizacijo spremenjenega odnosa do vprašanj dvojezičnosti je na voljo obsežna znanstvena literatura, dosegljiva tudi pri nas. Zato v zvezi s tem navajam le dva primera:

»Poglobljene raziskave v različnih delih sveta so podčrtale celo vrsto pozitivnih dejavnikov pri praksi zgodnje dvojezičnosti, od katerih navajam samo nekatere:

- Uporaba dveh ali več jezikovnih kodov v prvih fazah razvojnega obdobja zahteva več kot golo in običajno sposobnost (ki je sama po sebi pozitivna) branja in govorjenja več jezikov. Raziskovalci so odkrili, da imajo dvojezični otroci razvitejšo levo možgansko poloblo, medtem ko se pri enojezičnih razvija večinoma le desna.
- Za dvojezično osebo postaja vsaka lingvistična situacija izbira: vsaka funkcionalna jezikovna možnost se podvaja, kar pomeni razpolaganje z dvema komunikacijskima kanaloma, ki sta medsebojno povezana. S tem postaja dvojezični um občutljivejši za širši spekter vhodnih signalov.
- Dvojezična oseba je sposobna večjega razlikovanja med slušnimi in vidnimi (figura-ozadje) dražljaji in kaže očitno splošnejšo neodvisnost.
- Dvojezična oseba je posebno nagnjena k odkrivanju pravil in določanju zahtev okoliščin in v praksi izkazuje večjo miselno sposobnost glede na normalno definicijo inteligence.¹³

V zadnjih dvajsetih letih je v najbolj razvitih zahodnih državah (Zahodna Evropa, ZDA, Kanada) število študentov in učencev z manjšinskim jezikom izredno naraslo. Zato so se znanstvene raziskave osredotočile na vprašanje, kako naj šolski sistem ustrezno rešuje kulturno in jezikovno različnost študentov in učencev.

Raziskovalni rezultati teh pojavov so spremenili vrednotenje bilingvizma. Zlasti pomembna je ugotovitev raziskovalca bilingvizma J. Cumminsa, da »učenje v dveh jezikih ni bolj konfuzno kot učenje v enem jeziku.«¹⁴ Spremenjen odnos do bilingvizma ponazarjajo naslednje misli istega znanstvenika: »V preteklosti so gledali na bilingvizem manjšinskih otrok kot na

¹³ Rihard Ruttar, Dvojezičnost v Benečiji – obogatitev ali ovira? Zbornik Dvojezičnost-individualne in družbene razsežnosti, Ljubljana 1984, stran 145

¹⁴ Jim Cummins, Bilingualism and Special Education: Issues in Assessment and Pedagogy (Multilingual Matters 6), Clevedon, England, stran 265

izvor kognitivne zmede in jezikovnih ovir. To je služilo za 'razlago' za slab šolski napredek. Te podmene, navidezno podprte z 'znanstvenimi' raziskavami, so služile kot opravičilo šolam pri zatiranju dvojezičnosti otrok, pogosto tudi s sredstvi fizične kazni. Z drugimi besedami, dvojezičnost so izrabljali za izgovor pri uzakonitvi in ohranjanju diskriminacijske izobraževalne prakse. Socio-politične funkcije teh podmen so bile osvetljene z dejstvi raziskav, vodenih v zgodnjih 60. letih v šolah, ki nakazujejo, da v primerih, ko se oba jezika neprenehoma razvijata v šoli, bilingvizem omogoča stopnjevanje jezikovnih aspektov in morebitno kognitivno rast otroka.¹⁵

Razkrivanje razsežnosti problematike dvojezičnosti v referatih na Mednarodni konferenci o vzgoji in izobraževanju v večkulturnih družbah je izzvenelo v prid dvojezični vzgoji in izobraževanju.¹⁶

Na splošno lahko rečemo, da so strokovnjaki danes bolj kot v preteklosti naklonjeni dvojezičnosti, razhajajo se pa mnenja pri iskanju najbolj ustrezne politike dvojezičnega šolstva. To pa je tudi razumljivo, saj so konkretne rešitve vselej tesno povezane z različnimi zgodovinskimi, socialnimi, ekonomskimi in pedagoškimi okoliščinami.

Izboljšana kadrovska struktura v dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacijah

Dvojezična pedagoška dejavnost, kjer poteka delo v dveh jezikih, je zapletena in odvisna od mnogih dejavnikov (socialna in kulturna raven staršev, interes staršev za dvojezičnost, individualna nadarjenost učenca za jezike, socialna motivacija, družbeno okolje, itd.) odvisna aktivnost. Zajema delo v razredu in tudi zunajrazredne dejavnosti. Pedagoško delo v dvojezični šoli je organizacijsko, vsebinsko in didaktično.

V preteklosti je bila usposobljenost pedagoškega kadra za naloge dvojezične šole ostro kritizirana. Zato so se vsa družbena in strokovna prizadevanja osredotočila na izboljšanje kadrovske strukture dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij. Večletna prizadevanja so bistveno izboljšala kadrovsko strukturo učnega osebja.

Vse vzgojiteljice v dvojezičnih vzgojno-varstvenih organizacijah imajo ustrezno strokovno izobrazbo in se redno vključujejo v strokovno izpopolnjevanje (jezikovno in pedagoško).

Med osnovnošolskimi učitelji jih je približno 13 % z neustrezno izobrazbo (podatki za šolsko leto 1984/85). Učitelji, ki še nimajo ustrezne izobrazbe, se izobražujejo ob delu ali pa so absolventi fakultet oziroma Pedagoške akademije.

¹⁵ Jim Cummins, isto, stran 5

¹⁶ Razprave in gradivo/Treatis and Dokuments 18, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986 (referat L. Horvat: The Role of Pre-School Education and Preparatory Classes in a Bilingual Environment and the Child's, Cognitiv and Socio-Emotional Development, stran 121)

Strokovno rast učnega osebja nazorno dokumentirajo primerjave o kvalifikacijski strukturi. V šolskem letu 1969/70 je povprečje ustrezne strokovne zasedbe pouka v Lendavi/Lendva na predmetni stopnji 44 %, na dvojezični osnovni šoli pa 45 %. Na vseh ostalih dvojezičnih osnovnih šolah na podežlju narodnostno mešanih področij v občini Lendava/Lendva in Murska Sobota je v letu 1970 kvalificiranost dosegla le 6,5 %.¹⁷ V zadnjih letih se je izboljšala kadrovska struktura tudi na dvojezični srednji šoli Lendavi/Lendva, kjer je v šolskem letu 1984/85 opravljalo vzgojno-izobraževalno delo skupaj 16 učiteljev, dva od teh z neustrezno strokovno izobrazbo.

Med temeljne prvine kakovostne vzgoje in izobraževanja spada nedvomno strokovna usposobljenost učnega osebja. Uspehi na tem področju so najbolj očitni v osrednji dvojezični šoli v Lendavi. Šole v podeželskem okolju teže zagotove ustrezno usposobljeno učno osebje za ureničevanje nalog dvojezičnega šolstva.

Učitelji dvojezičnih osnovnih šol in srednje šole se redno udeležujejo strokovnega in jezikovnega izpopolnjevanja, ki poteka v SR Sloveniji in v LR Madžarski na podlagi programa prosvetno-kulturnega sodelovanja med SR Slovenijo in LR Madžarsko.

Materialna podlaga dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij

V zadnjih letih se je v skladu s stališči o pomenu zgodnjega vključevanja v organizirano dvojezično predšolsko vzgojo dograjevala mreža vzgojno-varstvenih organizacij z namenom, da bi bile te vzgojne organizacije čim bližje vsem otrokom, pripadnikom narodnosti.

Od 1977 do 1984 so bile zgrajene nove stavbe za vzgojnovarstvene organizacije v Dobrovniku/Dobronak, Dolgi vasi/Hosszu falu in v Lendavi/Lendva ter ustrezno urejeni prostori za dvojezično vzgojnovarstveno dejavnost v Petišovcih/Petesháza, Prosenjakovcih/Pártosfalva, Domanjševcih/Domonkosfa in na Hodošu/Hodos.

Tudi dvojezične osnovne šole delujejo v ustreznih pogojih. Od 1977 do 1984 je bila zgrajena nova stavba za dvojezično osnovno šolo v Prosenjakovcih/Pártosfalva, več stavb pa je bilo povečanih s prizidki ali adaptiranih (osnovna šola Drago Lugarič v Lendavi/Lendva, Dobrovnik/Dobronak, Genterovci/Gönterhaza).

Tudi v podružničnih šolah (Hodoš/Hodos, Domanjševci/Domonkosfa, Petišovci/Peteshaza) so bili ustvarjeni pogoji za delo v eni izmeni. Danes se v vseh dvojezičnih osnovnih šolah izvaja vzgojno-izobraževalno delo v eni izmeni. Vse osnovne šole imajo tudi specializirane učilnice za sodobno zasnovan pouk naravoslovnih predmetov. Srednja šola v Lendavi/Lendva

¹⁷ Zavod za šolstvo SRS, Ljubljana 1970, Izvleček iz pedagoške strokovne analize dvojezičnega (slovensko-madžarskega šolstva v Pomurju, stran 2)

(v šoli delujejo od šolskega leta 1981/82 tudi dvojezični oddelki) ima urejene prostorske pogoje. Pred začetkom uvajanja dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih programov je bil zgrajen prizidek s specializiranimi učilnicami, delovnimi prostori za učitelje in sejno dvorano. Posodobljeni so bili tudi zunanji prostori šole in igrišče za telesno vzgojo.

Vse dvojezične šole so dobro opremljene z avdiovizualnimi sredstvi in drugimi učnimi pripomočki. Dobra opremljenost nedvomno bistveno prispeva k uspehu vzgojno-izobraževalnega dela, ker omogoča različne oblike in metode pedagoškega dela.

Šolske knjižnice so nadpovprečno dobro založene s knjigami v obeh jezikih. V dvojezičnih osnovnih šolah je celoten fond knjig v šolskem letu 1983/84 obsegal 43.896 knjig, od tega 42,3 % v madžarskem jeziku. V povprečju pride na učenca 25,6 knjige.

Dvojezične vzgojno-izobraževalne organizacije

Razprave ob strokovni analizi Zavoda za šolstvo SR Slovenije (mnenja in predlogi Ustavnega sodišča SR Slovenije, stališč, priporočil in sklepov Skupščine SR Slovenije (1977) so izostrile spoznanja, da je potrebno za večjo pedagoško učinkovitost dvojezične vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanem področju:

- zajeti v razširjeno mrežo vzgojnovarstvenih organizacij in malih šol vse otroke,
- razviti dvojezično posebno šolo v Lendavi/Lendva, ki naj zajema vse učence dvojezičnega področja z razvojnimi težavami,
- preučiti možnosti za ustanovitev ustreznih dvojezičnih nadaljevalnih šol (srednje šole) oziroma oddelkov.

Z organiziranimi družbenimi in strokovnimi prizadevanji je uspelo v 70., zlasti pa v 80. letih uresničiti splošne usmeritve glede širjenja dvojezičnih vzgojnih in izobraževalnih organizacij. Postopoma se je razvila mreža dvojezičnih vzgojnovarstvenih organizacij, pedagoški koncept dvojezične osnovne šole se je izpopolnil, zamisel o dvojezični osnovni šoli s prilagojenim programom in o dvojezični srednji šoli se je uresničila.

Nove sistemske in programske usmeritve konkretizirajo ustavna načela o sožitju in enakopravnosti jezikov in kultur na narodnostno mešanem področju v Prekmurju in omogočajo, da se mladina že od zgodnjega otroštva vzgaja v duhu sožitja in medsebojnega razumevanja. Na podlagi znanja drugega jezika kot bistvene sestavine in smotra dvojezičnosti sta mladim omogočena enakovredna komunikacija in neposreden stik v šoli in zunaj nje.

Dvojezične vzgojnovarstvene organizacije na narodnostno mešanem območju obiskujejo vsi otroci dve leti pred vstopom v osnovno šolo (zunaj dvojezičnega območja traja mala šola samo eno leto). Vzgojni program pri-

prave na dvojezično osnovno šolo izvajajo dvojezične vzgojnovarstvene organizacije od leta 1982.

Poleg skrbi za splošen razvoj otroka dvojezična vzgojnovarstvena organizacija razvija bilingvistično osnovo otrok. Vzgojno delo, ki je poglobljeno s specifičnimi vsebinami vzgoje za sožitje, poteka v slovenskem in madžarskem jeziku. Do vstopa v šolo v vzgojnovarstvenih organizacijah optimalno razvijajo sposobnost izražanja v materinem jeziku, hkrati pa se seznanijo z drugim jezikom. Seznanjanju z drugim jezikom sta tedensko namenjeni dve usmerjeni zaposlitvi po trideset minut. Ostale vzgojne dejavnosti potekajo v obeh jezikih.

Skupine otrok so že v vrtcu narodnostno mešane, vendar vzgojiteljice z vsakim otrokom do njegovega četrtega leta govorijo samo v jeziku, ki ga prinese otrok od doma.

Učitelji osnovnih šol ugotavljajo, da uvajanje elementov drugega jezika v organizirane oblike predšolske vzgoje daje pozitivne rezultate v osnovni šoli. Normativi v dvojezični vzgojnovarstveni organizaciji so v primerjavi z enojezično znižani. Tudi prostorski pogoji so ugodni, tako da na sprejem v vrtec ni potrebno čakati.

Dvojezične osnovne šole uresničujejo vsebinsko zasnovo na podlagi dodatnih vzgojnoizobraževalnih smotrov (usposabljanje učencev za rabo obeh jezikov, poglobljanje sožitja in zbliževanja, spoznavanje kulture naroda in narodnosti), dopolnjenega predmetnika, s smernicami za življenje in delo, prilagojenimi učnimi načrti, dodatnim madžarskim narodnostnim programom in ustreznimi didaktičnimi sredstvi.

Osrednje mesto v konceptu dvojezičnega vzgojno-izobraževalnega dela zavzemata slovenski in madžarski jezik. Materin jezik se pojavlja v dvojezični šoli vedno kot obveza, drugi jezik pa kot možnost. Učenec ima v vseh fazah vzgojno-izobraževalnega procesa možnosti za sodelovanje v svojem materinem jeziku. Didaktična koncepcija dvojezičnega vzgojno-izobraževalnega dela v osnovni šoli se izvaja takole:

V prvem razredu je ločena opismenitev glede na jezik, ki ga učenec pretežno govori doma. Pri vseh ostalih predmetih poteka ustno dvojezično delo, zapis pa v jeziku, v katerem se učenec lahko pisno izraža. Na začetku drugega razreda se opravi obratna opismenitev in nadaljuje sistematično spoznavanje strukture obeh jezikov. Na razredni stopnji je polna dvojezičnost pri vseh predmetih, pri pouku se uporabljajo dvojezični učbeniki ter delovni zvezki.

Na predmetni stopnji se nadaljuje sistematično spoznavanje jezikovne strukture in književnosti obeh jezikov. Pri ostalih predmetih poteka obravnava snovi v slovenskem jeziku, poglobljanje, utrjevanje in povzetki z zapisom izrazoslovja pa tudi v madžarskem jeziku. Obravnava madžarskega narodnostnega programa poteka v madžarskem jeziku, poglobljanje, utrjevanje in povzetki z zapisom izrazoslovja pa v slovenskem jeziku. Pridobljeno izrazoslovje vključujejo učitelji v pisno in ustno izražanje učencev.

Pri vseh predmetih, kjer uporabljajo tabelsko sliko, so vsi napisi posredovani v obeh jezikih.

Učni načrti osnovnih šol SR Slovenije so osnova za vzgojno-izobraževalno delo dvojezičnih osnovnih šol. Pri posameznih predmetih so izpeljane prilagoditve in dopolnitve (madžarski narodnostni program, učni načrt za madžarski jezik, posamezna poglavja pri spoznavanju narave in družbe, spoznavanju družbe, zgodovinske in geografske teme, geografija Madžarske, spoznavanje glasbene in likovne ustvarjalnosti ter teme iz družbeno-moralne vzgoje).¹⁸

Dvojezične osnovne šole namenjajo posebno skrb interesnim dejavnostim, zlasti tistim, ki povezujejo kulturi obeh narodov.

V šolskem letu 1983/84 je bilo na dvojezičnih šolah 193 skupin raznih interesnih dejavnosti, ki jih je usmerjalo 159 mentorjev.

Šolske prireditve in proslave so vse v celoti dvojezične. Dvojezične osnovne šole se že več kot 10 let povezujejo z osnovnimi šolami iz LR Madžarske (pripravljajo skupne kulturne in športne prireditve, taborjenja itd.).

Učenci dvojezičnih šol se udeležujejo ekskurzij po LR Madžarski, kjer se seznanjajo s kulturnimi in naravnimi znamenitostmi.

Sodelovanje je živahno tudi med učitelji dvojezičnih šol in sosednjih šol na Madžarskem, in sicer na področju izmenjave izkušenj in raznih oblik strokovnega izpopolnjevanja.

Dvojezična osnovna šola s prilagojenim programom v Lendavi/Lendva vključuje učence celotnega dvojezičnega področja v občini Lendava/Lendva. Vzgojno-izobraževalno delo poteka osem let na podlagi prirejenega predmetnika in učnega načrta šol s prilagojenim programom.

Vzgojno-izobraževalnem procesu in pri delovnem usposabljanju uporabljajo učitelji in učenci slovenski in madžarski jezik.

Srednja šola v Lendavi/Lendva je v šolskem letu 1981/82 začela z izvajanjem dvojezičnega programa ekonomske in pedagoške usmeritve.

Število učencev v obeh dvojezičnih usmeritvah iz leta v leto narašča. V šolskem letu 1983/84 je obiskovalo dvojezični program srednje šole v Lendavi 64 učencev v 4 oddelkih.

Dvojezični programi v srednji šoli v Lendavi izobražujejo vzgojitelje, učitelje (v teh oddelkih izobražujejo tudi bodoče dvojezične učitelje) in delavce za poslovno finančno dejavnost. Učenci, vpisani v program vzgojitelj, nadaljujejo po drugem letu šolanja v Lendavi izobraževanje na srednji pedagoški šoli v Mariboru, kjer imajo možnost nadaljnjega učenja madžarskega jezika.

Učenci, ki se izobražujejo po enojezičnem programu (kovinarstvo in strojništvo) v srednji šoli v Lendavi, imajo obvezen pouk madžarskega jezika.

¹⁸ Sožitje – Együttélés, Lendava/Lendva 1984, stran 12

ka. Možnost nadaljevanja dvojezične vzgoje in izobraževanja po končani osnovni šoli v srednji šoli v Lendavi uresničuje dolgoletno željo učencev, staršev, učiteljev, pedagoške službe in družbenih dejavnikov v Lendavi. Vertikalna rast dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij vzbuja zaupanje v teorijo in prakso dvojezičnosti ter daje trdno podlago za jezikovni, kulturni in narodnostni razvoj.

Učenci imajo možnost nadaljnega učenja madžarskega jezika tudi po končani dvojezični osnovni šoli zunaj narodnostno mešanega območja. Kljub organizacijskim in kadrovskim težavam poteka pouk madžarskega jezika za učence srednjih šol v Murski Soboti, Mariboru in Radencih.

Višje in visoke šole

Po dvojezičnem izobraževanju v srednji šoli v Lendavi (program učitelj) absolventi lahko nadaljujejo izobraževanje na Pedagoški akademiji v Mariboru.

Novi visokošolski programi (sprejeti v letu 1985) predvidevajo že v šolskem letu 1985/86 začetek izobraževanja za učitelja za madžarski jezik in književnost na VII. zahtevnostni stopnji (profesor) na Pedagoški fakulteti v Mariboru. Po končani srednji šoli je učenje madžarskega jezika omogočeno za vse študijske skupine v okviru lektorata za madžarski jezik na Pedagoški fakulteti univerze v Mariboru in na Filozofski fakulteti Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.

Učbeniki in učna sredstva

Posodabljanje učnih načrtov in vzgojno-izobraževalnega dela, specifične strokovne in kadrovske težave povzročajo, da kljub stalnim prizadevanjem doslej še ni bilo mogoče zagotoviti vseh potrebnih učbenikov. Hkrati pa velja opozoriti na nenehno rast števila učbenikov in tudi na številne vsebinske spremembe oziroma ne zamenjavo učbenikov z novimi, kar je povezano s procesi posodabljanja vzgojno-izobraževalnega procesa.

Za pisanje izvirnih učbenikov za potrebe dvojezičnega pouka je težko pridobiti avtorje. Težave nastajajo tudi s prevodi učbenikov (prevajalec mora dobro poznati ne le jezik, temveč tudi stroko) in s pridobivanjem ustreznih recenzentov.

Ne glede na vse težave, ki so povezane s pripravo in izdajo učbenikov, se je oskrba z učbeniki v zadnjih letih bistveno izboljšala.

Za potrebe dvojezičnih osnovnih šol je po letu 1979 izšlo 18 učbenikov, od tega 3 izvirni, 12 prevodov slovenskih učbenikov in 3 prevodi povzetkov slovenskih učbenikov za nekatere predmete v višjih razredih osnovne šole. Za madžarski jezik kot materin jezik uporabljajo učenci v osnovni šoli in v srednjem izobraževanju učbenike, ki jih je izdal Pokrajinski zavod za izdajo učbenikov v Novem Sadu/Ujvidek.

Za dodatni narodnostni program so izdelana posebna gradiva (zgodbina, zemljepis, glasbena vzgoja). Na razredni stopnji so učbeniki in delovni zvezki napisani dvojezično (snov na levi strani v slovenščini, na desni strani v madžarščini). Na predmetni stopnji so učbeniki slovenski, njihova vsebina pa je za večino predmetov povzeta v posebnih gradivih v madžarščini.

Za srednje izobraževanje nastajajo postopoma še dodatna gradiva za madžarski jezik in književnost, zgodovino, zemljepis in umetnostno vzgojo.

Dvojezične vzgojno-izobraževalne organizacije nenehno dopolnjujejo svojo zbirko učnih pripomočkov.

V minulem obdobju je bilo največ finančnih sredstev namenjenih gradnji in opremljenosti prostorov. To pomeni, da bo treba v prihodnje več sredstev kot doslej nameniti za boljšo opremljenost oddelkov z didaktičnimi sredstvi, zlasti bo treba priskrbeti več sodobnih pripomočkov za jezikovno vzgojo.

Didaktične materiale v madžarskem jeziku in LR Madžarske je zadnja leta zaradi težav z uvozom težje dobiti, založbe v Vojvodini pa nimajo dovolj pestre izbire.

Učni uspehi in učenci

Po podatkih Zavoda SR Slovenije za šolstvo so učni uspehi učencev dvojezičnih osnovnih in srednjih šol nekoliko višji od učnega uspeha učencev v drugih slovenskih šolah.

V osnovnih šolah (šolsko leto 1983/84) je odstotek uspešnih učencev razmeroma visok (v povprečju 99,1 %), v srednjih šolah pa je višji v pedagoški usmeritvi (95,7 %) in nekoliko nižji pri ekonomski usmeritvi (81 %).

Dobre učne uspehe učencev dvojezičnih šol lahko pojasnimo s povečano družbeno skrbjo za šolstvo narodnosti, izboljšanimi materialnimi in kadrovskimi pogoji ter posodabljanjem vzgojno-izobraževalnega procesa.

Objektivno oceno o doseženi kvaliteti izobraževanja bo lahko dalo le temeljito raziskovalno delo in sistematično spremljanje nadaljnje izobraževalne poti oziroma vključevanje absolventov dvojezičnih šol v svet dela.

Na podlagi preliminarних podatkov (študijo o nadaljnji izobraževalni poti učencev dvojezičnih šol pripravlja Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani) lahko povzamemo, da so se absolventi dvojezičnih šol uspešno vključevali v nadaljnje šolanje na raznih srednjih šolah v Prekmurju kot tudi zunaj narodnostno mešanega območja.

Število učencev dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij

Zdi se, da je v sedanjí razvojni fazi dvojezičnega šolstva najbolj žgoče vprašanje naravne rasti števila učencev (in prebivalcev na sploh) na narodnostno mešanem območju Prekmurja.

Primerjava podatkov o številu učencev dvojezičnih šol za daljše časovno obdobje (1958–1974) zrcali splošne demografske karakteristike

Prekmurja (staranje prebivalstva, migracije, nizko število otrok v družinah). Šele v zadnjih letih (od 1979 dalje) lahko ugotavljamo rast števila šoloobveznih otrok. Trendi rasti so očitni zlasti v vzgojnovarstvenih organizacijah, kjer se je število otrok v zadnjih letih bistveno zvišalo.

**Dvojezične
vzgojnovarstvene organizacije**

Preglednica 1

1979	
Občina Murska Sobota	57 otrok
Občina Lendava/Lendva	424 otrok
skupaj	481 otrok
1984	
Občina Murska Sobota	64 otrok
Občina Lendava/Lendva	563 otrok
skupaj	627 otrok

Naslednja preglednica, ki vključuje tudi podatke o številu učencev pred uvedbo dvojezične šole (1958/59), nazorno kaže padec števila otrok kakor tudi trende rasti v zadnjih letih.

Dvojezične osnovne šole¹⁹

Preglednica 2

Šolsko leto	Skupno število učencev	Slovenci	Madžari
1958/59	3067	1861	1206
1962/63	2786	1359	1427
1963/64	2742	1306	1436
1964/65	2606	1223	1383
1965/66	2496	1172	1324
1966/67	2359	1087	1272
1969/70	1813	720	1039
1972/73	1592	600	954
1974/75	1404	480	877
1975/76	1300	534	766
1979/80	1303	531	772

¹⁹ Informacija Zavoda za šolstvo Murska Sobota o slovensko-madžarskem dvojezičnem šolstvu na narodnostno mešanem območju občin Lendava in Murska Sobota, junij 1967 (Dokumentacija INV)

- Lendavski zvezki (Lendvai füzetek 3), 1976,
- Ob 20-letnici dvojezičnega šolstva, Lendava/Lendva 1979
- Sožitje-Együttélés, Lendava/Lendva 1984

Večji porastek zasledimo šele v šolskem letu 1983/84, ko znaša skupno število učencev dvojezičnih šol 1583.

Preglednica 2 kaže, da se je število učencev (posebej še pripadnikov slovenske narodnosti) v 70. letih izredno znižala.

Strokovno in raziskovalno delo

Pedagoški nadzor in svetovanje za področje dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij opravlja Zavod SR Slovenije za šolstvo, Organizacijska enota v Murski Soboti. Za spremljanje življenja in dela dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij ima Organizacijska enota v Murski Soboti/Muraszombat strokovnjake (pedagoške svetovalce), za posamezna predmetna področja (zlasti za madžarski jezik in književnost) opravljajo pedagoški nadzor in svetovanje z zunanjimi sodelavci – strokovnjaki za madžarski jezik in književnost ter za dvojezičnost.

Za uresničevanje programa življenja in dela dvojezičnost vzgojno-izobraževalnih organizacij prireja Zavod za šolstvo SRS (OE M. Soboti) seminarje in sestanke strokovnih aktivov za posamezna predmetna področja s sodelovanjem strokovnjakov iz SR Slovenije, AP Vojvodine in LR Madžarske.

Pomembna je vloga Zavoda SRS za šolstvo pri pripravi učnih načrtov, učbenikov, delovnih zvezkov, slovarjev in drugih didaktičnih sredstev za potrebe dvojezičnih organizacij.

Raziskovalno delo za področje dvojezične vzgoje in izobraževanja je organizirano na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, Inštitutu za sociologijo, Pedagoškem inštitutu in pri pedagoško znanstvenih enotah posameznih fakultet. Raziskave s tega področja preučujejo dvojezičnost v vzgoji in izobraževanju na širši družbeni in individualni ravni. O nekaterih projektih in raziskovalnih rezultatih so nosilci projektov že poročali na znanstvenih srečanjih:

- Dvojezičnost – individualne in družbene razsežnosti (gradivo je objavljeno v zborniku z istim naslovom, Ljubljana 1984) v organizaciji Društva za uporabno jezikoslovje Slovenije, Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, Inštituta za sociologijo v Ljubljani;
- Mednarodni seminar Vzgoja in izobraževanja v večkulturnih družbah (Ljubljana 1985) v organizaciji Inštituta za narodnostna vprašanja in OECD centra za raziskovanje vzgoje in izobraževanja. Gradivo posvetovanja je objavljeno leta 1986 (Gradivo in razprave 18, Inštitut za narodnostna vprašanja)

Že v razpravah o izpolnjevanju sistema dvojezične vzgoje in izobraževanja (leta 1970) je bilo poudarjeno, da je raziskovalno delo bistvenega pomena za nadaljnji razvoj vzgoje in izobraževanja za pripadnike narodnosti. Zavest o nujnosti raziskovalnega pristopa k problematiki dvojezičnosti se je posebej utrdila v 80. letih in je izraz zrelosti. Želja po razvijanju dvoje-

zičnosti na podlagi znanstvenih spoznanj in usmeritev je premagala bojazen pred prodorom raziskovalca v zapleteni svet dvojezičnosti.

Današnja stopnja razvitosti raziskovalnega dela za potrebe dvojezične vzgoje in izobraževanja kaže, da bo v prihodnje mogoče bolj kot doslej preučiti uresničevanje vseh temeljnih načel dvojezične vzgoje in izobraževanja, oblikovati konkretne strokovne rešitve, alternative in strokovne usmeritve na podlagi rezultatov znanstveno raziskovalnega dela.

Sklepne misli

Dvojezična vzgoja in izobraževanje sta del širše družbene problematike in sestavina prizadevanj za urejanje mednacionalnih odnosov na temelju enakopravnosti, sožitja, jezikovnega in kulturnega razvoja.

Temeljno poslanstvo dvojezične vzgoje in izobraževanja je vzgoja v sožitju in zbliževanju slovenskega naroda in madžarske narodnosti, ki ju dvojezična šola uresničuje tako, da omogoča celovit razvoj osebnosti ob upoštevanju vloge materinega jezika v tem razvoju, zagotavlja in uresničuje enakopravnost slovenskega in madžarskega jezika, enakopravnost pripadnikov slovenskega naroda in madžarske narodnosti ter ploden razvoj njihove kulture.

Dosedanji 27-letni razvoj dvojezičnega šolstva je uresničil velike premike na normativni ravni (zakonodaja, predmetniki, učni načrti, smernice za življenje in delo), na področju izgrajevanja mreže dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij (zlasti odpiranje možnosti izobraževanja po končani dvojezični osnovni šoli) in pri uveljavljanju možnosti učenja madžarskega jezika zunaj narodnostno mešanega področja. Nove možnosti za izobraževanje učiteljev dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij so se odprle z uveljavljanjem usmerjenega izobraževanja.

Za specifičnosti dvojezičnega vzgojno-izobraževalnega dela je Izoobraževalna skupnost Slovenije zagotavljala potrebna sredstva. Nenehna družbena skrb za razvoj dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij je ustvarila sodobne pogoje dela, kar omogoča vključenost dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij v procese posodabljanja pedagoškega dela. Nizko število učencev v oddelkih zlasti omogoča individualizacijo in diferenciacijo vzgojno-izobraževalnega dela, kar prispeva k premagovanju razlik v jezikovnem znanju učencev.

Dvojezična vzgoja in izobraževanje predstavljata izziv tudi za raziskovalno delo, ki se je sicer z zamudo, vendar intenzivno vključilo v spremljanje in vrednotenje dvojezične vzgoje in izobraževanja.

LITERATURA:

- Miroslav Kokolj, Prekmurski Slovenci 1919–1941, Pomurska založba, Murska Sobota 1984
- M. Kokolj–B. Horvat, Prekmursko šolstvo, Pomurska založba, M. Sobota 1977
- Alojz Novak, Strokovna analiza dvojezičnega (slovensko madžarskega) šolstva v Pomurju I. in II. del, Zavod za šolstvo SRS, Ljubljana 1970
- Dvojezičnost individualne in družbene razsežnosti (Prispevki konference), Ljubljana 1984
- Dvojezična šola v luči nove ustave (A kétnyelvű iskola az új alkotmányvetületében) Lendavski zvezki/Lendvai Füzetek 3/1976
- Jim Cummins, Bilingualism and Special Education: Issues in Assessment and Pedagogy, Multilingual Matters 6, Clevedon 1984
- E. Petrič, Analiza položaja madžarske in italijanske narodnostne manjšine ob upoštevanju dinamike razvoja za obdobje 1953–1962 (Dokumentacija INV, 1962)
- Poročilo o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področje vzgoje in izobraževanja, Republiški komite za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo, Ljubljana 1985
- Ob 20-letnici dvojezičnega šolstva, A kétnyelvű oktatás 20 éve, Lendava/Lendva 1979
- Sožitje, organiziranost in življenje dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij, Lendava/Lendva 1984

Summary

THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN THE
ETHNICALLY MIXED AREAS OF PREKMURJE

The introductory part of this paper outlines the distinctive characteristics of the development of minority schooling in the region of Prekmurje after the year 1919. The basic characteristics of the educational system of Prekmurje after its annexation to Yugoslavia were poor material basis, lack of teachers qualified to do their schoolwork in the Slovene language, and change in the status of Hungarian from a majority language to a minority language.

In the years after the formation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, minority schooling already existed for the benefit of the Hungarian minority living in Prekmurje. After 1921, and especially after 1925, the Hungarian divisions were continuously on the decrease. Until the outbreak of World War II, Hungarian divisions of grades one through four existed only at Hodoš/Hódos. In prewar Yugoslavia, the Hungarian national community lived in economic, political and cultural isolation while being at the same time exposed to processes planned assimilation.

In 1941 the process of denationalization of the Hungarian nationality was interrupted, to be replaced by intensive Magyarization of Prekmurje.

Such regulations of this matter as were based on the ideas of tolerance and the coexistence of peoples and nationalities were first adopted only after the Liberation, in 1945. In the field of education, ethnic equality was until 1959 asserted in separate minority schools located in ethnically mixed areas. Even though this solution was quite unobjectionable in principle, separate minority schools got into a grave crisis after several years of continuous operation.

Since the Slovene divisions were better organized and more promising with respect to successful work in the secondary school, the Hungarians enrolled their schoolchildren in Slovene divisions. For this reason, Hungarian divisions consisted almost exclusively of peasant children who after completing their elementary education mostly stayed at home to work on the farm. The low number of pupils in Hungarian divisions resulted in highly combined divisions, which in turn occasioned poor educational efficiency while also paving the way for a »painless assimilation«. Furthermore, the interlinkage between minority schools and other schools was also deficient in a number of ways (contact among parents, teachers and pupils belonging to different nationalities was weak and far from genuine).

The search for better types of minority schooling was given an impetus by the sociopolitical documents of 1959. Political and professional discussions reinforced the realization that elementary school reform had to be accompanied, in ethnically mixed areas, by the development of the kind of schooling which would enable mutual understanding at work and in self-management activities, thus underlying an untrammelled and natural development of the nationality.

In the course of the early years of the introduction of bilingual schooling most of the attention was devoted to the bilingual elementary school. The basic objective of the bilingual school, laid down in the relevant syllabus and curricula, was that pupils acquire such knowledge of the two languages as balanced each other and become acquainted with the achievements, also on equal terms, of the culture and history of the two nations.

The introduction of bilingual education was beset with difficulties (staffing, financing, parents' distrust). In 1969 was launched organized public criticism of the bilingual school. On the basis of critical assessments a decision was made that the role, conditions and the overall success of the bilingual school in Prekmurje was to be subjected to a thorough investigation. Research results showed that the bilingual school was in the main successful in implementing its educational objectives, and that the potential it held in reserve was an adequate basis for eliminating its deficiencies and improving the results of educational work.

The 1970s and the early 1980s witnessed important changes in the field of bilingual education in Prekmurje. These changes could be made thanks to fresh organizational and programmatic solutions on the basis of new normative deeds, as well as to the active participation of the Self-Managing Community of Interest for culture and education of the Hungarian nationality in shaping the educational policy. Other factors that facilitated these changes were: The fact that authors of theoretical studies became more interested in and favorably disposed to the idea of bilingual education, increased number of skilled personnel in bilingual educational institutions, better school equipment, and particularly the extension of the network of bilingual educational institutions.

Organized social and professional efforts have succeeded in actualizing the guidelines to the expansion of bilingual educational institutions. Gradually, a network of education-cum-childcare institutions has come into being (where bilingualism represents a major component of educational work aiming at a

many-sided personality development); moreover, the educational concept of the bilingual elementary school was elaborated and completed, and the ideas of a bilingual elementary school with a specially adapted program and of the bilingual secondary school (the school year of 1981/82 having inaugurated the implementation of the bilingual program in the teacher-training and commercial branches of the secondary school) became a reality.

At the same time, possibilities were raised of studying Hungarian after the completion of the bilingual elementary school, outside ethnically mixed areas, most notably at the Teacher-Training College of Maribor University and at the College of Liberal Arts of Edvard Kardelj University in Ljubljana. The new university curricula (adopted in 1985) offer, among other things, a complete course in the Hungarian language and literature (leading to an associate degree or a B.A. degree), organized at the Teacher-Training College in Maribor.

New systemic and program orientations concretize the constitutional principles of the coexistence and equality of languages and cultures in the ethnically mixed areas of Prekmurje; they also enable the young to enjoy the upbringing and education in the spirit of coexistence and mutual understanding since their early youth. Also, knowledge of the other language regarded as an essential component and objective of bilingual education enables the young generations to communicate equally in both languages and to establish direct contact in school and in the social environment. Despite all the changes in the realms of organization, programing and staffing, however, there remain a large number of unsolved questions of bilingualism (especially those pertaining to content and those associated with the demographic features of Prekmurje). These questions represent a challenge to responsible research work that has started to minor and evaluate bilingual education very intensively, if belatedly.